

Ks. dr hab. Roman Buchta, prof. UŚ

Wydział Teologiczny UŚ

Instytut Nauk Teologicznych

Recenzja

rozprawy doktorskiej ks. mgra lic. Mateusza Adamskiego pt.

Tożsamość nauczyciela religii w świetle dokumentów Kościoła w latach 1992-2022

napisanej w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana

Wyszyńskiego na seminarium naukowym w Katedrze Katechetyki Fundamentalnej i

Materialnej, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Piotra Tomasika, Warszawa 2025

(wydruk komputerowy ss. 451).

Pośród najważniejszych pytań, z którymi zmagają się ludzie, szczególne znaczenie mają pytania odnoszące się wprost do jego samoświadomości: „kim jestem”, „jaki jest cel i sens mojego życia”, „jak dobrać i ustrukturyzować hierarchię wartości”. Uzyskanie w tej mierze satysfakcjonującej odpowiedzi jawi się jako warunek *sine qua non* dla ukształtowania dojrzałej tożsamości osobistej, dla konstruktywnego przeżywania rzeczywistości, a w konsekwencji także dla realizacji celów życiowych.

W kontekście dokonujących się obecnie w Polsce dynamicznych zmian w obszarze katechezy parafialnej i nauczania religii w szkole, a także związanego z tym poszukiwania odnowionej formy ich wzajemnego odniesienia, rodzi się fundamentalne pytanie, czy zakładana w dokumentach katechetycznych Kościoła oraz realizowana w praktyce formacja katechetów i ich posługa są adekwatne do aktualnych uwarunkowań duszpasterskich i czy stwarzają warunki i szanse powodzenia? Przyjmując ponadto za *Dyrektorium o katechizacji* prymarne założenie, że nauczanie religii w szkole odróżnia się od katechezy oraz że „tam, gdzie rozróżnienie nie jest wyraźne, istnieje zagrożenie, że utracą one swoją tożsamość” (DK 313), należy konsekwentnie przyjąć, że również katecheta nie może być utożsamiany z nauczycielem religii. Stajemy zatem wobec pytania o samoświadomość – tożsamość nauczyciela religii, czyli

– kim dzisiaj powinien on być? We wskazany nurt poszukiwań w całej pełni wpisuje się praca doktorska ks. mgra lic. Mateusza Adamskiego pt. *Tożsamość nauczyciela religii w świetle dokumentów Kościoła w latach 1992-2022*, napisana pod kierunkiem znakomitego katechetyka ks. prof. dra hab. Piotra Tomasika.

1. Opis rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska liczy 451 stron wydruku komputerowego. Składa się z karty tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu. Dysertacja podzielona jest na dwie zasadnicze części zawierające kolejno trzy oraz dwa rozdziały, po których zamieszczono zakończenie. W aneksie dołączono formularz badań ankietowych, spis wykresów i tabel oraz bibliografię.

Zgodnie z przyjętą metodologią, część biblijno-historyczna pracy jest próbą odnalezienia źródeł tożsamości nauczyciela religii. W rozdziale pierwszym ks. Adamski analizuje teksty Pisma Świętego, poszukując w nich charakterystycznych relacji mistrz – uczeń. W rozdziale drugim tożsamość nauczyciela religii ukazana została w kontekście historycznym, poczynając od analizy pism antyku chrześcijańskiego, poprzez kolejne epoki do czasu poprzedzającego II Sobór Watykański. Rozdział trzeci, podejmuje analizę dokumentów posoborowych, zgodnie z przyjętym w założeniach zakresem czasowym obejmującym lata 1992–2022. Studium dokumentów wydanych od zakończenia Soboru do roku 1992 przedstawił już ks. Robert Szewczyk, co zostało uwzględnione przy wyznaczaniu zakresu czasowego badań Doktoranta.

Część druga rozprawy ukazuje tożsamość nauczyciela religii na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych przez Autora wśród nauczycieli religii diecezji łowickiej. Celem czwartego rozdziału jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy w tożsamości nauczyciela religii przeważa wymiar powołania i związanego z tym dawania świadectwa, „czy może ważniejsze dzisiaj jest być profesjonalnym pracownikiem oświaty” (s. 11). W tym miejscu rodzi się wątpliwość, co do faktycznej rozłączności oraz konieczności alternatywnego postrzegania wskazanych wymiarów tożsamości nauczycieli religii. W rozdziale piątym poddano kolejno analizie postawy nauczycieli religii wobec dyrekcji, grona pedagogicznego i innych pracowników szkoły; postawy przyjmowane we współpracy z parafią oraz innymi nauczycielami religii. Dwa ostatnie punkty wskazują trudności przeżywane przez nauczycieli religii oraz definiują stojące przed nimi wyzwania z zakresu dydaktyki i duchowości. Podsumowaniem całości, jest „krańcowo” syntetyczne zakończenie.

2. Ocena merytorycznego aspektu rozprawy doktorskiej

We wstępie Doktorant, odnosząc się do literatury źródłowej z dziedziny nauk społecznych i teologii, zmierza do ustalenia sposobu rozumienia zawartego w tytule pracy pojęcia „tożsamość nauczyciela religii”. Analiza stanu badań w tym obszarze wskazuje, że zasadniczo autorzy koncentrują się na osobowości katechety, co uprawnia do wniosku, że „zagadnienie tożsamości nauczyciela religii nie zostało dotąd omówione w sposób satysfakcjonujący” (s. 9). Konkludując, praca ks. Mateusza Adamskiego przyjmująca jako główny cel próbę „znalezienia odpowiedzi na pytanie o tożsamość nauczyciela religii” (s. 9) jest dziełem nowatorskim w tym obszarze badań.

Dla osiągnięcia wskazanego celu naukowego, zarówno w części pierwszej jak i drugiej, posłużono się metodami analizy, syntezy oraz wyprowadzania wniosków praktycznych. Na szczególne uznanie recenzenta zasługują analizy teksów biblijnych oraz dobór teksów źródłowych pisarzy chrześcijańskich poszczególnych omawianych okresów. Zarówno w tekście zasadniczym jak i w przypisach, ks. Adamski podejmuje z cytowanymi autorami cenny dyskurs naukowy. Nie boi się przy tym wyrażać własnego stanowiska w omawianych kwestiach. Przykładem takiego podejścia jest analiza przypisywanego Alkuinowi dzieła *Rozmowa uczniów w pytaniach i odpowiedziach*. Komentując niniejszą pozycję, Doktorant stwierdza z przekonaniem, że właśnie to średniowieczne dzieło jest dowodem powstającej lekcji religii, oddzielającej się powoli od typowej katechezy. Formułuje przy tym wniosek cenny dla katechetyki fundamentalnej: „uważam, że początków rozdziału między katechezą a lekcją religii oraz katechetą a nauczycielem religii należy doszukiwać się już w średniowieczu” (s. 148). Można stwierdzić, że – *tutes proportions gardées* – samodzielność naukowych wypowiedzi wypracowanych dzięki zastosowaniu metod analizy, syntezy oraz wyprowadzania wniosków praktycznych w znaczącym stopniu charakteryzuje styl pisarski Doktoranta, świadcząc o naukowej dojrzałości.

Tożsamość nauczyciela religii „wyłania się” niejako w dysertacji poprzez podjętą w rozdziale trzecim analizę nauczania Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka. Bogactwo prezentowanego nauczania wskazuje na proces „rozbudowywania” przez kolejnych papieży rozumienia tożsamości nauczyciela religii, wzbogacających ją o nowe elementy, jak np. dodane przez Franciszka określenia: „zwiastun Dobrej Nowiny”, czy „strażnik pamięci o Bogu” (zob. s. 280).

Ważnym elementem przeprowadzonych badań teoretycznych jest niewątpliwie porównanie *Dyrektorów* katechetycznych z lat 1997, 2001, 2020 prezentujące rozwój refleksji teologicznej

odnośnie do osoby nauczyciela religii w szkole (zob. s. 286-325). Wśród nowatorskich wniosków wyprowadzonych przez Autora, znajdujemy stwierdzenie, które ze względu na wspomniany już wcześniej aktualny kontekst katechetyczno-duszpasterski w Polsce, niesie w sobie wymiar imperatywu formacyjnego: „wydaje się niemożliwe, aby katecheza mogła w pełni zaistnieć w przestrzeni szkolnej. Należy zatem przyjąć, że tożsamość nauczyciela religii i tożsamość katechety pozostają wobec siebie w takim samym stosunku jak lekcja religii i katecheza, a cechuje ten stosunek: różnicowanie i komplementarność” (s. 291). Recenzent w pełni zgadza się oceną Autora, przywołując w tym miejscu różnorodność i komplementarność własnych działań prowadzonych w ramach powołanej w Archidiecezji katowickiej w 2017 roku *Szkoły katechistów parafialnych* oraz formacji akademickiej przygotowującej w ramach Wydziału Teologicznego UŚ przyszłych nauczycieli religii.

Druga część opracowania, podejmująca zagadnienie tożsamości nauczycieli religii w ujęciu badawczym, zrealizowana została poprzez odniesienie się do źródeł zastanych oraz wytworzonych, tzn. wskazanej w przypisach i w bibliografii literatury przedmiotu oraz wyników badań ankietowych przeprowadzonych przez Doktoranta na terenie macierzystej diecezji łowickiej. Pewnym deficytem jest brak uwzględnienia zebranych ankiet wśród źródeł pracy prezentowanych w bibliografii. Metodologicznemu obowiązkowi w tym zakresie, Autor czyni jednak zadość we wstępie (zob. s. 11-12) oraz poprzez szczegółowy opis metodologii przeprowadzonych badań przedstawiony w rozdziale piątym. Doktorant omawia kolejno metodę i technikę badawczą (zob. s. 335-337), precyzyjnie formułuje problem i cele badawcze (zob. s. 338-339), uzasadnia dobór próby badawczej w kontekście jej reprezentatywności, jak również charakteryzuje badaną grupę nauczycieli (zob. s. 339-343). W kwestii opracowania narzędzia badawczego oraz organizacji badań, w ramach recenzji zauważyć należy, że przeprowadzono je z wykorzystaniem techniki CAWI (*Computer Assisted Web Interviews*), przy użyciu kwestionariusza ankiety internetowej (formularz ankiety zamieszczono w aneksie pracy). Narzędzie skierowano do wszystkich nauczycieli religii, którzy zgodzili się wypełnić ankietę. W badaniu przeprowadzonym od 28 kwietnia do 28 maja 2023 r. uczestniczyło 138 nauczycieli religii (księży, zakonników, sióstr zakonnych i świeckich), co stanowi ok. 30% wszystkich uczących w szkołach na terenie diecezji łowickiej. Analiza statystyczna została przeprowadzona na macierzy IBM SPSS/PASW Statistics, co umożliwiło dokonanie prezentacji tabelarycznej. Przedstawione przez Doktoranta wyjaśnienia metodologiczne uprawniają do stwierdzenia o właściwym sposobie organizacji i przeprowadzenia badań empirycznych.

Przeprowadzone badania mają charakter komplementarny wobec dokonanych w pracy analiz. Celem Doktoranta było „nie tylko zweryfikowanie opisanych w literaturze oraz dokumentach Kościoła obszarów, ale również uzupełnienie o [...] nowe wymiary ujawniające się w badaniach i pokazujące sytuacje związane z nauką religii w szkole” (s. 338). Wykorzystując metodę analizy i syntezy, zestawiono w tabelach uzyskane rezultaty badań (rozdział czwarty), co stworzyło podstawę dla wypracowania nowych propozycji dla postaw nauczycieli religii wobec środowiska szkoły, parafii oraz innych nauczycieli religii (rozdział piąty).

Postrzegając przeprowadzone przez ks. Adamskiego badania w kontekście eklezjalnym, uprawnionym wydaje się stwierdzenie, że zostały one przeprowadzone „metodą synodalności”. Jak ocenia Autor, „badania pozwoliły oddać głos nauczycielom religii, aby mogli wypowiedzieć się i przedstawić swoje opinie i spostrzeżenia w zaproponowanych tematach” (s. 419).

Przeprowadzone badania posiadają dużą wartość naukową, zaś przedstawione wnioski charakteryzują się pedagogiczną intuicją, której towarzyszy troska o skuteczność formacji eklezjalnej oraz posługi nauczycieli religii. Można żywić uzasadnioną nadzieję, że uwzględnienie katechetyczno-duszpasterskich postulatów wypracowanych i przedstawionych przez ks. Mateusza Adamskiego na poszczególnych etapach pracy, może stać się istotnym przyczynkiem dla odkrycia przez nauczycieli religii swojej tożsamości, która w świetle nauczania Kościoła jawi się w całej pełni swego bogactwa.

3. Ocena formalnego aspektu rozprawy doktorskiej

Pod względem formalnym recenzowana dysertacja spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim. W całej rozprawie zauważa się poprawne wnioskowanie. Język oraz styl pisarski utrzymane są na wysokim poziomie naukowym.

Odnosząc się do przedstawionej w opisie rozprawy struktury pracy, należy uznać, że stanowi ona spójną całość. Zaproponowany układ monografii jest logiczny, przejrzysty, wyczerpujący i proporcjonalny. Poszczególne rozdziały wywodzą się z tematu pracy i pozostają ze sobą w ścisłym związku merytorycznym. Treść wszystkich pięciu rozdziałów pracy, jak i zawartych w nich poszczególnych paragrafów dobrze się rozwija i omawia problemy ujęte w tematach. Na uznanie zasługuje zwartość oraz „dynamika” stylu pisarskiego Doktoranta, które pomimo wielości analizowanych źródeł, pozwoliły uniknąć pokusy prezentacji zagadnień nie wynikających bezpośrednio z celu prowadzonych badań. W rozkładzie materiału zawartego w poszczególnych rozdziałach kierowano się zasadą proporcjonalności. Każdy z rozdziałów

opatrzone zostały wstępem wprowadzającym w podejmowaną problematykę oraz krótkim zakończeniem podsumowującym badania.

Formalną ocenę pracy podnoszą tabele i wykresy, które dzięki przejrzystości i starannemu wykonaniu znacznie uatrakcyjnają lekturę pracy, ułatwiając czytelnikowi śledzenie szczegółowych analiz prowadzonych przez Autora. Przypisy w recenzowanej rozprawie wykonane są w systemie przecinkowym i konsekwentnie stosowane w całej pracy. Przytoczone cytaty oraz odniesienia do myśli innych autorów zostały dobrane w sposób przemyślany i umiejętnie wkomponowane w treść rozprawy. Zdaniem recenzenta, bibliografia stanowiąca integralną część rozprawy naukowej, powinna znaleźć miejsce bezpośrednio po zakończeniu, a nie w uzupełniających pracę aneksach. Wątpliwość rodzi także wyodrębnienie w bibliografii osobnej kategorii źródeł internetowych, zawierającej jedynie trzy pozycje, z czego dwie to nauczanie Franciszka prezentowane już wcześniej wśród konstytucji, listów i przemówień papieskich (zob. Bibliografia III.3.).

Docenić należy wysiłek Doktoranta związany z troską o edytorski wymiar dysertacji. Zarówno w tekście zasadniczym jak i w przypisach trudno znaleźć błędy interpunkcyjne czy adyunktorskie. Można wskazać jedynie drobne błędy literowe, które domagają się korekty przed ewentualną publikacją rozprawy: np.: „do roku 19991” (s. 10); „w pracy zostaną wykorzystane” (s. 12); „wykorzystać je w swoim życiu” (s. 33); „jak ś. Paweł” (s. 105); „Czasy poapostolskie, [...], z jednej strony kończyła etap nauczania wiary przez bezpośrednich świadków” (s. 113); „przez słano przygotowanych” (s. 157); „prawdziwym apostołem4” (s. 175); „wypływa z fakty posiadania” (s. 241); „W teksty papieskie” (s. 250); „tak jak nie każdy nauczyciel religii jest katechetą” (s. 420); „wskazać można wiele wzorów tożsamość nauczyciela” (s. 421); „tożsamość nauczyciela religii połączona jest z Tradycją i nauczaniem Kościoła” (s. 425).

4. Kwestie do dyskusji

Twórczy profil każdej dysertacji polega na tym, że wskazuje nowe kierunki badań lub inspiruje do określonych działań. Ujmując przedstawione w pracy zagadnienia od strony formacji nauczycieli religii, zwracam się z prośbą o ustosunkowanie się i szersze przedstawienie następujących kwestii:

- a) Analizował Ksiądz tożsamość nauczyciela religii na przestrzeni epok. Proszę o bliższe wyjaśnienie, jakie znaczenie może mieć powyższa analiza w odniesieniu do współczesnych wyzwań stojących przed nauczycielami religii?

- b) W drugiej części pracy przedstawił Ksiądz wyniki własnych badań empirycznych. Dlaczego, według Księdza, nauczyciele religii mając świadomość konieczności bycia świadkami wiary, w praktyce nie osiągają zakładanych efektów przyjęcia takiej postawy? Gdzie tkwi źródło problemu?

5. Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi nowatorskie opracowanie naukowe ważnego obszaru formacji nauczycieli religii. Doktorant wykazał się bardzo dobrą znajomością warsztatu naukowego. Ze względu na trudność skonstruowania odpowiedniego narzędzia do badań ankietowych, zebrania danych oraz ich rzetelnego opracowania i przedstawienia – co uczynione zostało z dużą kompetencją i wiernością przyjętej w pracy metodologii – opracowanie zasługuje na uznanie ze strony recenzenta. Z powyższych względów stwierdzam, że rozprawa spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim określone w *Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki* (Dz.U. 2003 nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami) i przedkładam wniosek Radzie Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie ks. mgra lic. Mateusza Adamskiego do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Katowice, 19 sierpnia 2025 roku